KARDE A IZLAR/ (Türk Lehçe ve iveleri Dergisi) / 7. Say , Ankara 1998, s.12-18

KÖKTÜRK BENGÜ TAŞLARINDAKİ OĞUZCA ÖZELLİKLER

Gürer GÜLSEV N

Türk "soy" ad m z n devletimizin ad olarak ilk kez "Kök Tür(ü)k"lerde kullan ld n biliyoruz. Bu imparatorluktan kalma Bengü Ta lar, Türk tarihinin oldu u kadar, Türk edebiyat n n, özellikle de Türk dilinin en zengin kaynaklar ndand r.

Köktürk yaz tlar nda, Bilge Ka an "*tokuz oguz bodun kentü bodunum erti* 'Dokuz O uz halk öz halk m idi' der (KT.K.4). Bu "o uz" ad , Eski Bat Türkçesi kaynaklar nda kurall olarak "ogur" eklinde kaydedilmi tir. Tarihte Asya, Avrupa, hatta Kuzey Afrika'da yaz l eserler vermi , günümüzde ise Türk dünyas n n büyük ço unlu unu olu turan O uzlar n ilk edebî yaz dilleri, XIII. yüzy ldan itibaren Anadolu sahas nda ortaya ç kar. Daha önceleri için, XI. yüzy lda Ka garl Mahmut, bizzat O uzcan n özelliklerinden mukayeseli olarak bahsetmi tir[1].

Hocam Zeynep Korkmaz, "Eski Türkçedeki O uzca Belirtiler" ba l kl makalesinde[2], XI. yüzy ldan önceki O uzca üzerine bilgiler vermi ti. Bilimsel yaz lar ndaki titizlik ve disiplinle, hocam, en ayr nt da kalabilecek O uzca unsurlar dahi makalesinde i lemi ti.

lgili makalenin yay m ndan sonra, özellikle ya ayan lehçe ve iveler üzerindeki ara t rmalar n artmas , günümüz O uz diyalektleri üzerindeki bilgilerimizi de zenginle tirdi. Özellikle Halaç Türkçesinin metin, sözlük ve gramerinin yay nlanm olmas [3], Ebi Verdî[4], Horasanî[5] gibi a zlardan bizlere malzemeler sunulmas , kar la t rmal O uz diyalektleri üzerinde çal labilmeyi kolayla t rd . Bunlar n sonucunda, Köktürk Bengü Ta lar n n dilindeki birtak m özelliklerin daha O uzca olmas gerekti i anla ld .

Biz bu yaz m zda, hem Zeynep Korkmaz hocam z n 1972 y l nda Eski Türkçedeki O uzca unsur olarak kaydettiklerini özetleyip de erlendirece iz, hem de daha sonraki lehçe çal malar ile ula labilen yeni eklemeleri sunmaya çal aca z.

Ses Bilgisi (fonetik)

1. i-e de i imi : Z. Korkmaz, Yenisey metinlerinde ( ) i areti ile gösterilen" kapal é" sesinin, Költigin, Bilge Kagan, Tonyukuk Yaz tlar ve Brahmi metinlerinde de bulundu unu belirtmi tir. Bugün bir fonem olarak sadece Azerbaycan Türkçesi yaz dilinde kullan lan bu sesi, Eski Türkçedeki O uzca bir unsur olarak de erlendirmi tir.

Makalemize konu olan Bengü Ta larda (Költigin, Bilge Kagan ve Tonyukuk Yaz tlar), Yenisey metinlerinde bulunan müstakil bir i aretine rastlanmamakla birlikte, ayn kelimenin bazan i ( ) ile, bazan ise e ile (ilk hecede yaz lmazsa 'e veya a' okunur[6]) yaz lmas , ayr bir é foneminin burada da bulunmu olabilece ini göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde, Arap harfleriyle yaz lm metinlerimizde, imla s k nt s yüzünden bu fonemi takip edememekteyiz. Ancak,

---

[1] Zeynep Korkmaz, "Ka garl Mahmut ve O uz Türkçesi", **Türk Dili**, S.253 (Ekim 1973), Divanu Lügati't-Türk Özel says , s.3-19

[2] Zeynep Korkmaz, "Eski Türkçedeki O uzca Belirtiler", **Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı**, 1972, (Ankara 1975),s.433-446

[3] G.Doerfer, "Khalaj and Its relation to the other Turkic Languages", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , s.17-33; G.Doerfer und S. Tezcan, **Wörterbuch des Chaladsch**, Budapest 1980

[4] Osman nedim Tuna, "Ebi Verdi: ran'da Bir Türk Diyalekti," **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1987, s.215-245

[5] Cevad Heyet (Çeviren Saime nal Savi), "Horasan Türkçesi", **Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi),** Alt nc Say , Ankara 1998, s.6-9.

[6] Osman Nedim Tuna, "Baz mla Gelenekleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1957**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara, s.41-81

Harezm Türkçesi eserlerinden Nehcü'l-Feradis'te, Arap yaz s n n izin verdi i kadar yla, bu ses tespit edilebilmektedir. Nehcü'l-Ferâdis'te *bér-* fiili, hem , hem de üstün ile gösterilmi ti ( ). Nehcü'l-Ferâdis'teki bu özellik, hocam Osman Nedim Tuna taraf ndan, t pk -(y)UbAn zarf-fiil eki gibi, Harezm Türkçesindeki bir O uzca unsur olarak de erlendirilmektedir. Bilindi i gibi, aslen ranî olan Harezm sahas , yüzy l zarf nda ço unlukla O uz ve K pçaklarca Türkle tirilmi ve yaz dili meydana getirilmi ti.

2. Uzun ünlüler : Köktürk ve Uygurcada aslî uzun ünlülerin bulundu u, sistemli bir ekilde Osman Nedim Tuna taraf ndan 1960 y l nda gösterilmi ti[7]. Z. Korkmaz, ya ayan lehçelerden Yakut, Türkmen ve Özbekçede aslî uzun ünlülerin korundu unu söyledikten sonra, Türkmencenin bir O uz lehçesi olmas ndan dolay , Köktürkçedeki uzunluklar n "O uzca bir unsur" oldu unu belirtmi tir.

Günümüzde uzun ünlüler düzenli olarak Yakut ve Türkmen Türkçelerinde saklanm t r. Özbek Türkçesinde ise bakiyeleri vard r. Asl nda, Anadolu'daki O uzlar n dilinde de uzun ünlülerin kal nt lar ya amaktad r. Eski aslî uzun ünlülerin bir k sm Anadolu Türkçesinde k sal rken yanlar ndaki ünsüzleri ötümlüle tirmi lerdir (*ât* 'isim' > *ad; âç+ık-* 'ac kmak' > *acık-*, gibi). Hatta, Anadolu'da aslî uzun ünlüleri bulunduran a zlar dahi mevcuttur[8].

1980 y l nda yay nlanan Halaç Türkçesinin sözlü ü, aslî ünlü uzunluklar n n çok düzenli bir ekilde bu lehçede de korundu unu göstermi tir (*€ç* 'aç, tok olmayan'; *h€ᵃz-* 'azmak, yoldan ç kmak' *t€ᵃş* 'ta ')[9]. Arkaik özellikleri muhafaza etmi bulunan Halaç Türkçesi de bir O uz lehçesidir. O halde, Köktürkçedeki uzun ünlülerin, gerçekten O uzca bir unsur oldu u, Halaççan n i lenmesi ile daha da kesinlik kazanm t r.

3. Ünlü incelmeleri : Z. Korkmaz burada, t, n, s, gibi di ve di eti ünsüzleri ile y ünsüzünün yan ndaki ünlülerin incelmesini i lemi , 3. teklik li i iyelik eki +(s)I(n)+ ve geçmi zaman eki -mI ' n genellikle ince ünlülü yaz lm oldu una de inmi tir. Köktürkçede görülen bu incelmelerin pek çok lehçede devam etmesine ra men, O uz Türkçesinde çok ileri ve yayg n oldu undan, bu incelmeleri O uzca unsur olarak de erlendirmi tir[10]. Halaç Türkçesinde de 3. ki i iyelik ekinin ünlüsünün her zaman 'ince' olmas da bu maddeye eklenmelidir:

Köktürkçe	*armakçı+sin+∅* (KT.G.9)
Halaç Türkçesi	*b€ba+si* 'babas '; *hav+i* 'evi'[11]

4. # b- > #m : Önseste b > m de i iminin örneklerine, Köktürkçede de sporadik olarak rastlamaktay z. Bengü Ta larda kurall ekil b'lidir (*ben, bengü*). Seyrek olarak m'li ekiller de bulunur (*men*).

Günümüzde, kök ünlüsünden sonra n, ŋ gibi geniz ünsüzü bulunduran (ben, beŋü, bin-, biŋ gibi) kelimelerde 'm' önsesi yayg n olmas na ra men (men-min, meŋü, min-, miŋ), Anadolu Türkleri 'b'li ekilleri tercih eder. XI. yüzy lda Ka garl Mahmut da "Türklerin (yani karahanl Türklerinin) 'men' dedi ine O uzlar n 'ben' dedi ini" kaydetmi tir.

5. y türemesi (prothese) : Z. Korkmaz' n örnekleri veri i incelendi inde, bu maddeye "y dü mesi (apherese)" demek daha do ru olur kan s nday z. Ka garl Mahmut, XI. yüzy lda O uzlar n kelime ba ndaki 'y'leri att klar n söylemi tir (*yelkin* 'yolcu' > *elkin*). O halde, Bengü Ta larda *yılpagut* 'bahad r, kahraman, yi it' kelimelerinin yan s ra *alpagu* eklinin de bulunmas , bir O uzca unsur olarak de erlendirilmelidir. Bugün Azerbaycan Türkçesinde de, 'yI' ile ba layan kelimelerde ba taki 'y' kurall olarak dü mektedir.

---

[7] Osman Nedim Tuna, "Köktürk Yaz l Belgelerde ve Uygurcada Uzun Vokaller", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1969**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , s.215-282

[8] Zeynep Korkmaz, "Bat Anadolu a zlar na Aslî Vokal Uzunluklar Hakk nda", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1953**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , s.197-203

[9] G.Doerfer und S. Tezcan, **Wörterbuch des Chaladsch**, Budapest 1980

[10] Biz, Köktürkçedeki baz eklerin sadece ince ünlü (i) ile bulunmu olmas n , Z.Korkmaz gibi "ünlü incelmesi" olarak de il, Osman Nedim Tuna gibi "i'nin Köktürkçede nötr olmas " eklinde dü ünüyoruz.

[11] G.Doerfer, "Khalaj and Its relation to the other Turkic Languages", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , s.25

6. Köktürkçedeki kök ünlüsünden sonraki d/'ler, O uz iveleri dahil, Ortak Türkçede y/'ye dönmü tür. Ancak, yine bir O uz lehçesi olan Halaç Türkçesinde bu d/'ler, t pk Tuva Türkçesinde oldu u gibi muhafaza edilmi tir (Köktürkçe *tod-* 'doymak = Halaçça *tod-* 'doymak').[12] Ancak, daha XI. yüzy lda O uzlarda bu d/>y/ de i iminin gerçekle ti ini Ka garl Mahmut'tan ö rendi imize göre, Köktürkçedeki d/'lerin Halaççada korunmu olmas na bakarak, "Eski Türkçede O u zca bir unsur" olarak de erlendiremeyiz, kan s nday z.

7. G. Doerfer, Halaççadaki kelime ba 'h' sesinin, Köktürkçede de bulunmu olmas gerekti i iddia eder. Doerfer'e göre, Türkmencede 'â' ile ba lay p, Bengü Ta larda önsesi gösterilmeyen kelimeler Halaççada 'h' ile ba lamaktad r. Yani Doerfer, Köktürkçede önses i areti yaz lmayan ve Türkmencede 'â' ile ba layan kelimelerin, Bengü ta larda 'h' önsesi ile okunmas gerekti ini savunur[13]. Biz, bu görü e kat lmad m z daha önceki bir yaz m zda belirtmi ve konuyu tart m t k[14]. Ancak, bu konuda G.Doerfer'in hakl olabailece i dü ünülür ve Köktürkçedeki baz kelimeler 'h önsesi' ile okunacak olursa, bunun da "O uzca bir unsur oldu u" kabul edilmelidir. Çünkü, günümüzde, eski kelime ba p'lerinin devam olan aslî 'h' sesini sadece Halaç Türkçesi korumu tur (*h€ᵃz-* 'azmak, yoldan ç kmak')

ekil Bilgisi (morfoloji)

8. Belirtme hali eki +(I)G > +(y)I : Köktürkçede isimlere eklenen belirtme hali +(I)G'd r: *adgır+ıg* 'ayg r ', *eb+ig* 'evi'.

Uygurca ve devam olan Karahanl Türkçesinden ba layarak, eskiden zamirlerde karakteristik olan +nI ekinin isimlere de eklenmeye ba lad görülmektedir. Daha sonra, Türk dilinde yayg n belirtme hali bu +nI ekli olagelmi tir. Köktürk Bengü Ta lar ndaki +(I)g ekli ise, O uz lehçelerinde +(y)I olarak devam etmi tir. *aygır+ı, ev+i,* gibi. Yaln z, Azerbaycan Türkçesinde ünsüzle bitenlere +I, ünlü ile bitenlere (di er lehçelerdeki gibi) +nI olarak eklenmektedir.

Son günlere kadar, belirtme ekinde +(I)G > +(y)I geli mesi tereddütsüz kabul edilegelmesine ra men, Mustafa Canpolat' n yazd bir makale, konu ile ilgili ciddî sorular gündeme getirmi tir. Canpolat, e er +(I)G ekinde 'G' sesi erimi olsa idi, t pk *sarıg > saru, adıg > ayu* örneklerindeki gibi, muhakkak ünlüsünün yuvarlakla mas gerekti ine i aret etmi , hiç de ilse ilk dönemdeki baz metinlerde "yuvarlak ünlülü" ekillere rastlanmas gerekti ini vurgulam t r. Gerçekten de belirtme hali eki, yuvarlak ünlülü kelimelerde bile sürekli 'dar ünlü' ile tespit edimi tir: *göz+i, yol+ı*, gibi.

9. Bengü Ta larda yönelme hali için +KA kullan lmakla birlikte, 1 ve 2. ki i iyelik eki üzerinde +A eklinin de bulundu u bilinmektedir: *bodun+um+a*), *kagan+ım+a* . Z. Korkmaz, bu +A'lar n O uzcadaki karakteristik +A yönelme hali ile ba lant l olaca n söylemi tir.

Asl nda, normal çekimde +KA , iyelik eki üzerinde +A'n n bulunmas , kurall bir kullan md r. Köktürkçedeki +Im+A yönelme ekli ile, günümüz O uz lehçelerindeki +(y)A hal ekini kar la t rmak yerine, Halaç Türkçesinin nizami çekimi ile kar la t r rsak daha do ru sonuca varabiliriz. Çünkü, Halaççada da, t pk Bengü Ta larda oldu u gibi, yönelme eki normal isimlerde +KA, iyelik eki üzerinde +A olarak kullan lmaktad r.

	Köktürkçe	Halaç Türkçesi
<u>isimlerin üstünde</u> +KA :	*kapıg+ka* (KT.G.4)	*häva+ka* 'havaya' (Doerfer 1969, 7)
<u>iyelik üzerinde</u> +(y)A	:*bodun+um+a* (BK.K.10)	*b€ba+m+a* 'babama' (Doerfer 1977, 25)
	kagan+ıη+a (BK.D.10)	*b€ba+y+a* 'babana' (Doerfer 1977, 25)

10. Köktürkçe ile O uz lehçeleri aras nda en belirgin paralellik olan genetive ekinin +(n)Iη ekli, Z. Korkmaz taraf ndan verilmi tir. Köktürkçede ünlü ile biten kelimelere +nIη olarak gelen genetive

[12] Gürer Gülsevin, "Göktürk An tlar le Ya ayan Üç Lehçemizin (Halaç, Çuva ve Saha/Yakut) Tarihi lgi Düzeni", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1990**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1994, s.56

[13] G.Doerfer, "Eski Türkçe le Halaçça Aras nda a rt c Bir Ko utluk", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1973-1974**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara, s. 1-12

[14] Gürer Gülsevin, "Türk Dilinde Bir Kelime Ba Ünsüzü Üzerine", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1989**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1992, s.175

ekil (*bayırku+nıŋ*, KT,D.35), ünsüzle biten kelimelere +Iŋ olarak eklenmektedir (*beg+iŋ* 'beyin', KT,D,33). Bu durum, O uz lehçeleri için karakteristiktir. Di er ya ayan lehçelerde ünsüzle biten kelimelere de +nIŋ olarak gelmektedir.

11. O uzlar n, XI. yüzy lda, geçmi zaman çekiminde öteki Türklerden farkl olarak -dUK ekini her üç ah s için de kulland klar n Ka garl Mahmut kaydetmi tir (*men ya kurduk* 'Ben yay kurdum.'; *ol ya kurduk* 'O yay kurdu.'). Z. Korkmaz, ayn durumun tek tük Eski Türkçe metinlerde de görüldü ünü söyleyerek, bunun da Köktürkçedeki O uzca bir unsur oldu unu belirtmi tir (*Karluk işiŋe kelmedük* 'Karluklar müttefiklerine gelmediler.'; *Sekiz Oguz Tokuz Tatar kalmaduk* 'Sekiz-O uz, Dokuz-Tatar hiçbiri kalmad ve kalmad lar.'). Z.Korkmaz, bu eklin XI. yüzy ldan sonra sadece 3. ki ilerde kullan lm olmas ndan dolay "O uzcan n Eski Türkçedeki zay f bir belirtisi olarak" de erlendirme yapm t r.

Bizce, Ka garl ve Z. Korkmaz' n verdi i izahlar d nda, O uzca -DUK ekinin kullan l , Köktürk Bengü ta lar ile tam bir paralellik göstermektedir. Bu kullan l , Köktürkçedeki O uzca unsurlar n en belirgin olanlar ndan biridir.. öyle ki: Köktürkçede 'anlat lan geçmi zaman' için, "OLUMLU F LLER"de -mI eki kullan lm , "OLUMSUZ F LLER"de ise (yani -mA- eki üzerinde) -dUK ekli tercih edilmi tir (*oglıtı kagan bol-mış erinç inisi eçisin teg kılın-ma-duk erinç oglı kanın teg kılın-ma-duk erinç biligsiz kagan olur-mış erinç yablak kagan olur-mış erinç* 'O ullar ka an olmu üphesiz. Küçü ü büyü ü gibi yarat lmam muhakkak, oglu babas gibi yarat lmam üphesiz. Bilgisiz ka an tahta ç km , kötü ka an tahta ç km üphesiz' (KT,D,5).

Bu olumlularda -mI , olumsuzlarda (-mA)-dUK kar tl , günümüz O uz lehçelerinden Halaç Türkçesinde aynen ya amaktad r (*allar bo mentegaka kälmişällär, amma ondiça ki kır€g kuoşaça h€yilmiş, îez, h€rlariya buora kälmädükällär va kûç vierilmiş y€ täb'id wolmiş allar*.)[15].

Ayr ca, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de -mI /-mA-dUK tercihinin bol örneklerine rastlamaktay z[16]: *dédi hassân dün géce işitmişem kim subha dek / éşigümde âh u feryâd eylemişsin eyleme*[17] *; Ben oruc tutan kullaruma ol nesneleri kim virem, gözler görmedük ola ve kulaklar işitmedük ola*.[18]

12. Z. Korkmaz, Köktürkçedeki -sIg gelecek zaman s fat-fiili (*tutsug* 'tutulmas gerekli ey, vasiyet; *kün batsıg* 'bat ') ekini, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki -(y)As eklinin içinde görmektedir (*dahı kapuŋuz yokdur sıgınası*). Bu da Bengü ta lardaki O uzca bir unsurdur.

13. Köktürkçedeki gelecek zaman bildiren -DAçI ekinin O uzca oldu unu Ka garl Mahmut'a dayanarak belirten Z. korkmaz, bu eklin Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bir süre kullan ld n kaydetmi tir.

14. Gerek Bengü ta larda gerekse Eski Anadolu Türkçesinde bolca kullan lan -(U)pAn /-(y)UbAn zarf-fiil eki de, hiç üphesiz, Z. Korkmaz' n belirtti i gibi, O uzca bir unsurdur.

Seyrek olarak Harezm Türkçesinde de görülen -(y)UbAn ekini, Osman Nedim Tuna, Harezm Türkçesindeki O uzca unsurlardan biri olarak de erlendirmektedir.

15. Ayr ca, Köktürkçede +DA'n n 'bulunma-ayr lma' eki olarak kullan lmas n da Bengü Ta lar n dilindeki O uzca özelliklere ekleyebiliriz. Çünkü, hem Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hem de Türkiye Türkçesi a zlar nda +DA eklinin 'bulunma' halinin yan s ra 'ayr lma' hali için de kullan ld bol örneklerle görülmektedir.

Köktürkçe : *töpüsin+te* 'tepesinden'(KT.D.11)[19]

---

[15] Saadet Ça atay, **Türk Lehçeleri Örnekleri II. Yaşayan Ağız ve Şiveler**, Dil ve Tarih-Co rafya Fakültesi Yay nlar , Ankara 1972 (Bu kitab n halaçça bölümü Semih Tezcan taraf ndan yaz lm t r), s.256

[16] Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1997, s. 86

[17] Mustafa Canpolat, **Mecmuatü'n-Nezâir**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1982 (259b:7. beyit)

[18] Gürer Gülsevin, **"Ahmed-i Dâ'î: Miftâhu'l-Cenne (Metin-Dil Özellikleri- Söz Dizini)",** nönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve edebiyat E itimi Anabilim Dal , Yay nlanmam Doktora Tezi, Malatya 1989,C.I. ,s.256

[19] Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, (7. Bask) stanbul1980, s.69

Eski Anadolu Türkçesi : *niçe kim tolu ola agzında dudagında öperler* (Marzubanname.16a.12)[20]
Türkiye Türkçesi A zlar : *dadalarımız orta asyada gelmişlar* (El./Baskil,KBAYA,206/26/21)[21]

16. Köktürkçedeki -GAlI s fat- fiili (*ölgeli* 'ölümlü'KT.K.10), Halaç Türkçesinde ya amaktad r (*keçgili iil* 'geçen y l')[22].

Söz Varl (leksikoloji)

Zeynep Korkmaz, makalesinde Eski Türkçe ile O uzca aras ndaki kelime paralelliklerine de inmemi tir. Ancak, Köktürk Bengü Ta lar n n söz hazinesinde, O uzca olan kelimeler de bulunmaktad r. Bu kelimeler:

17. Dönü lülük zamiri olarak *öz /kentü* : Köktürkçede dönü lülük zamiri olarak hem *öz* hem de *kentü* kelimeleri kullan lm t r. Oyrot, Hakas ve Tuva Türkçelerindeki *poyın, posım, potum* ve Çuva Türkçesindeki *ham* gibi ekiller d nda, ya ayan lehçe ve ivelerimizde, yayg n olarak *öz* kullan lmaktad r. *kentü* kelimesi ise Türkiye Türkleri ile Gagauzlarda ya amaktad r. Karaçay ve Balkar Türkleri ise *kesi* derler.

Köktürk Bengü Ta lar ile paralel olarak, hem *öz* hem de *kendi* kelimeleri sadece ya ayan O uz lehçe ve ivelerinde bulunmaktad r (Türkiye Türkçesi *kendi*, baz durumlarda *öz*; Azerbaycan Türkçesi *öz*.)[23].

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Ba kurt Türkçesi	Kazak Türkçesi	K rg z Türkçesi	Özbek Türkçesi	tatar Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Uygur Türkçesi
kendi	öz	üz	öz	öz	öz	üz	ôz	öz

18. *bul- /tap-* 'bulmak' : Köktürkçedeki *bul-* 'bulmak' fiiline kar l k, tarihî ve ya ayan lehçelerimizde *tap-* 'bulmak' kullan l r. Hatta baz O uz ivelerinde bile *tapmak* ekli yayg nd r. Türkiye Türkçesinde ise, t pk Bengü Ta larda oldu u gibi, *bulmak* ekli tercih edilir[24]:

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Ba kurt Türkçesi	Kazak Türkçesi	K rg z Türkçesi	Özbek Türkçesi	tatar Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Uygur Türkçesi
bulmak	tapmag bulmag	tab v	tabuv	tabû	tapmak	tabu	tapmak	tapmak

19. Köktürkçede 'uyku' anlam ndaki '*û*' kelimesi de bugün sadece Halaç Türkçesinde *û* olarak ya amaktad r[25]. Ba ka bir lehçede ya amayan *û* 'uyku' kelimesini de Köktürk Bengü Ta lar ndaki O uzca unsurlardan saymak do ru olur.

20. Arapça '*beyaz*' kelimesine kar l k, Köktürkçede '*ürüŋ*' de geçmektedir. Ya ayan hemen bütün lehçelerimizde, '*beyaz*' n Türkçe kar l olarak '*ak*' kelimesi bulunur. Bengü Ta lardaki '*ürüŋ*' ise, '*hiriŋ*' eklinde Halaç Türkçesinde ya amaktad r.

---

[20] Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1997, s. 54
[21] Ahmet Buran, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara 1996, s.201)
[22] G.Doerfer, "Khalaj and Its relation to the other Turkic Languages", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , s.29
[23] **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Kültür Bakanl Yay nlar , Ankara 1991, s.466-467
[24] **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Kültür Bakanl Yay nlar , Ankara 1991, s.84-85
[25] G.Doerfer, "Eski Türkçe le Halaçça Aras nda a rt c Bir Ko utluk", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1973-1974**, Türk Dil Kurumu Yay nlar , Ankara, s. 1-12

S O N U Ç

Yukar da “Köktürkçedeki O uzca unsurlar” olarak zikredilenlerden karakteristik olanlar öyle bir tablo ile özetlenebilir:

SES B LG S

Köktürk Bengü Ta lar	O uz Lehçe ve iveleri
kapal é	kapal é (Azerbaycan Türkçesi)
aslî uzun ünlüler	aslî uzun ünlüler (Halaç Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi A zlar .)
kelime ba nda # b (ben, beŋgü) (nâdiren # m: men)	kelime ba nda # b (ben, bengü) (Azerbaycan Türkçesinde de # m : men)
# y dü mesi (apherese) (y lpagut / alpagu)	# y dü mesi (apherese) (Azerbaycan Türkçesinde karakteristik: y lan > ilan; y ld r m > ild r m)

EK L B LG S

Köktürk Bengü Ta lar	O uz Lehçe ve iveleri
belirtme hali +(I)G	belirtme hali +(y)I < +(I)G (Azerbaycan Türkçesinde ünlü ile biten kelimelerde +nI)
genetive +(n)Iη beg+iη	genetive +(n)Iη / +(n)In bey+in
bulunma-ayr lma +DA	bulunma-ayr lma (Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi A zlar nda) +dA
yönelme hali: isim+KA; isim+iyelik+A	yönelme hali: isim+KA; isim+iyelik+A (Halaç Türkçesinde)
anlat lan geçmi zaman n olumlular nda -mI / olumsuzlar nda -mA-dUK	anlat lan geçmi zaman n olumlular nda -mI / olumsuzlar nda -mA-dUK (Halaç Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde)
gelecek zaman s fat-fiili -sIg	gelecek zaman s fat-fiili -(y)AsI (Eski Anadolu Türkçesinde)
gelecek zaman -Daç	gelecek zaman -daç (Eski Anadolu Türkçesinde),
s fat-fiil -GAlI	s fat-fiil -GIlI (Halaç Türkçesinde)
zarf-fiil -(U)pAn	zarf-fiil -(y)UbAn (Eski Anadolu Türkçesinde)

SÖZ VARLI I

Köktürk Bengü Ta lar	O uz Lehçe ve iveleri
dönü lülük zamiri öz /kentü	dönü lülük zamiri öz /kendi (Türkiye Türkçesinde kendi; bazan öz; Azerbaycan Türkçesinde öz)
bul- ‘bulmak’	*bul-* ‘bulmak’ (Türkiye Türkçesi ‘*bul-*‘; Azerbaycan Türkçesi ‘*tap-*‘; O uz lehçeleri d nda sürekli ‘*tap-*‘.)
û ‘uyku’	*û* ‘uyku’(Halaç Türkçesinde)
ürüη ‘beyaz, ak’	*hiriη* ‘beyaz, ak’